

ДО ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЇ «ПРАВОВИЙ СТАН»

Бондаренко К.В.,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена аналізу та характеристиці категорії «правовий стан». Проаналізовано дослідження вчених, що розглядали проблему визначення цього поняття. Встановлено, що правовий стан є комплексною правовою категорією, що може використовуватись різними галузями права. Зауважено, що правовий стан входить до змісту об'єкта державного управління.

Ключові слова: стан, правовий стан, державне управління, об'єкт державного управління.

Бондаренко Е.В. / К ОПРЕДЕЛЕНИЮ КАТЕГОРИИ «ПРАВОВОЕ СОСТОЯНИЕ» / Национальный университет «Одесская юридическая академия», Украина

Статья посвящена анализу и характеристике категории «правовое состояние». Проанализированы исследования ученых, которые рассматривали проблему определения этого понятия. Установлено, что правовое состояние является комплексной правовой категорией, которая может использоваться различными отраслями права. Отмечено, что правовое состояние входит в содержание объекта государственного управления.

Ключевые слова: состояние, правовое состояние, государственное управление, объект государственного управления.

Bondarenko K.V. / TO THE QUESTION OF DEFINITION OF THE CATEGORY «LEGAL STATE» / National University «Odessa Law Academy», Ukraine

The article is devoted to the analysis and characteristic of the category «legal state». There are analyzed researches of those scientists who tried to solve the problem of definition of that term.

On the basis of analyses of the category «legal state» there can be made a conclusion that such category is a complex law category that can be used by different fields of law for characteristic and description of the legal phenomena and legal relations that are regulated by concrete fields, and in the process of such using legal states get a new specific features. It is mentioned that it can be agreed with the definition that determine the legal state as a stipulated by the social-cultural conditions of vital activity of the society that represents itself as a way of juridical existence of subjects, objects or social relations in the defined period of time on the defined territory that, as a rule, is allocated in the order determined by the law. It is mentioned that the administrative law science can also operate the term legal state for more clear and complete understanding of the category «state management».

It is seen as expedient the usage of the category «legal state» in the administrative law science as one of the elements of the content of the state management object. There are made examples of the legal states that are objects of the state management: national defense, common order etc.

Key words: state, legal state, state management, object of the state management.

Термін «правовий стан» є відносно новим для вітчизняної юридичної науки. Цей термін опосередковано використовується багатьма галузями права, наприклад «правовий стан осіб, які беруть участь у провадженні». Дуже часто замість терміну «правовий стан» використовуються поняття «правовий статус» та «правовий режим». В праві Російської Федерації більш активно досліджується поняття та особливості правового стану, в той час як українські вчені та правозастосовні органи майже не оперують цим поняттям, при цьому він має категоріальний статус і використовується для пояснень явищ державно-правової дійсності. Думается, що аналіз різних поглядів та позицій вчених з приводу визначення поняття «правовий стан» та відмежування його від суміжних понять є актуальним для української правової науки.

В різні періоди часу проблемі визначення поняття «правовий стан» та його місце серед інших правових понять приділяли увагу такі вчені як: А.Г. Ананьєв, В.В. Груздев, Ю.С. Новікова, О.В. Парфенов, О.В. Пермьков, О.Л. Сіманов, С.А. Храпунова, Л.А. Чеговадзе та ін. Незважаючи на чисельність наукових праць, присвячених саме проблематиці визначення поняття «правовий стан», в науці досі відсутня єдина позиція з цього приводу.

Метою статті є дослідження категорії «правовий стан» та її місця в системі адміністративного права.

Передусім вважаємо за доцільне з'ясувати, що собою являє поняття «стан», яке, беззаперечно, є родовим для поняття «правовий стан».

Найзагальнішим визначенням слова «стан» в словниках є визначення, яке співпадає із тим, що надає тлумачний словник Т.Ф. Єфремової. Цей (та інші словники) визначають слово «стан» в декількох значеннях: 1. перебування в якому-небудь положенні; 2. положення, в якому хто-небудь або що-небудь знаходиться; 3. стан духу; на-

стрій. Фізичне самопочуття; 4. застар. Соціальне положення, звання; 5. майно, капітал, власність приватної особи. Значний капітал [1].

Слово «стан» активно використовується в класичній та квантовій механіці для характеристики способів існування фізичних об'єктів (систем). Фундаментальний статус поняття «стан» у фізиці визначається тим, що фізична теорія характеризує процеси у вигляді зв'язку станів [2].

Вчені-філологи зазначають, що у мовній практиці не завжди розрізняють терміни «стан», «становище», «положення». Тим часом кожне з названих слів має свою окрему семантику, свою сполучуваність з іншими.

А саме, «стан: 1. Те саме, що й становище, а також фізичне самопочуття або настрої. Ця лексема нерідко поєднується з різними словами: акти громадського стану, внутрішній стан країни, воєнний стан тощо. 2. У фізиці: газоподібний стан, критичний стан речовини. 3. Соціальна група людей: духовний стан, розшарування суспільства на стани.

Становище – обставини, умови, в яких хтось, щось перебуває, діє (наприклад, внутрішнє становище, критичне становище, скрутне становище тощо), а також місце, роль у суспільстві, професійному середовищі, родині.

Положення означає розташування в просторі (горизонтальне положення, положення тіла), певне теоретичне твердження чи думку (основні положення наукового трактату), зведення законів, правил» [3].

Тобто, можна зробити висновок про те, що під словом «стан» в найбільш загальному значенні розуміють певне положення або форму існування суб'єкта або об'єкта, постійну або тимчасову.

Юридичні словники пов'язують правові стани із юридичними фактами, інколи визначаючи їх як певний особливий різновид юридичних фактів.

Так, факти-стани (правові стани) визначаються як триваючі (перманентно існуючі або періодично виникаючі) обставини, такі, що так або інакше впливають на положення соціального суб'єкта, його взаємовідносини в іншими особами та організаціями. До правових станів відноситься належність людини до громадянства тієї або іншої держави або, навпаки, стан без громадянства, перебування на державній службі тощо. Правові стани можуть бути слідством поведінки особи, причому як правомірної, так і протиправної (вступ до шлюбу, укривання особи, яка скоїла злочин від органів правосуддя і, як наслідок, перебування у розшуку), а також і не пов'язані безпосередньо з такою, виступаючи результатом певних подій (наприклад, хвороба, споріднені відносини) [4, с. 420].

Факти юридичні – передбачені в законі обставини, за яких виникають (змінюються, припиняються) конкретні правовідносини. Поділяються на дві групи: події та дії. Серед юридичних фактів також виділяють правові стани (перебування на військовій службі, в шлюбі, в спорідненні, в розшуку, на посаді тощо) [5].

Визначенню поняття «правовий стан», його ролі та місцю в правовій науці, а також відмежуванню цього поняття від суміжних присвячено два дисертаційних дослідження: «Правовий стан» Парфьонова О.В. та «Правовий стан як категорія права» Новікової Ю.С.

Новікова Ю.С. визначає правовий стан як обумовлений соціально-культурними умовами життєдіяльності суспільства різновид соціального стану, який представляє собою спосіб юридичного буття суб'єктів, об'єктів або суспільних відносин у визначений проміжок часу у визначеному просторі, як правило, закріплений у встановленому законом порядку. Автор розглядає правовий стан як самостійну правову категорію, наділену певними характерними ознаками: 1) є загальним поняттям правознавства, зміст якого ширше аналогічних понять галузевих юридичних наук; 2) виступає у формі фундаментального теоретичного поняття теорії права та грає методологічну роль по відношенню до галузевих юридичних наук; 3) дає можливість відтворити реальну картину правової дійсності, розкрити її суттєві властивості, виявити особливості права у порівнянні з іншими суспільними явищами; відображає не лише теоретичні, але і практичні потреби; 4) сприяє поєднанню правових знань, розроблених в галузевих юридичних науках, і тим самим сприяє цілісності пізнавальної діяльності в усіх областях юридичної науки; 5) може бути переміщена на інші області знань [6, с. 10].

Дещо по-іншому підходить до визначення правового стану О.В. Парфьонов. Він розглядає правовий стан як особливий різновид стану, фіксує момент стабільності, врівноваженості, спокою у змінах, русі, розвитку юридичних об'єктів та суб'єктів в певний момент часу при певних умовах, відображений або об'єктивно існуючий в праві.

На його думку, практично будь-який стан може стати правовим, якщо на те буде воля законодавця. Ця воля законодавця опосередковує трансформацію біологічних, технічних, фізичних та інших станів в правові. Внаслідок такого переходу їхні носії наділяються новими властивостями. «Власне» правові стани являють собою виключення з даного правила. Вони об'єктивно є присутніми в правовій сфері, і не потребують юридичного опосередкування з боку законодавця [7, с. 148].

Видається, що визначення, розроблене О.В. Парфьоновим є більш загальним, яке відображає правовий стан як певну юридично-філософську категорію, в той час як визначення і розуміння правового стану Ю.С. Новіковою дозволяє глибше зрозуміти його правову сутність та місце серед інших юридичних понять. Вона, на наш погляд, цілком аргументовано підкреслює, що правовий стан не просто об'єктивно існує в правовому просторі, але і має бути законодавчо закріпленим.

В своїх більш пізніх публікаціях Новікова Ю.С. приділяє увагу питанню розмежування понять «правовий стан» та «правовий статус», а також понять «правовий стан» і «правовий режим». Вона зазначає, що носіями правового статусу є переважно суб'єкти права в той час як структура правового стану ускладнюється тим, що коло його носіїв значно ширше – це не тільки суб'єкти права, але і об'єкти і суспільні відносини.

Автор зауважує, що структура правового стану буде різнитись в залежності від того, яку роль він виконує в механізмі правового регулювання:

– якщо це правовий стан-відношення (наприклад, стан громадянства), то його структура традиційно буде включати суб'єкти, об'єкти та зміст у вигляді суб'єктивних прав і юридичних обов'язків його учасників;

– якщо це правовий стан-властивість (наприклад, непрацездатність), то до його структури буде входити сам суб'єкт-носіє правового стану та ті права і обов'язки, які виникли у нього у зв'язку із встановленням даного правового стану;

– якщо досліджувати структуру юридичного факту-стану (наприклад, перебування в шлюбі), то вона буде включати початковий факт, який призвів до виникнення правового стану, а також власне правовий стан-властивість або відношення, яке в подальшому встановлюється і існує тривалий час в якості самостійного юридичного факту.

Окремо автор характеризує структуру складних правових станів, в структуру яких входять декілька елементів, кожний з яких являє собою також стан (правосуб'єктність, стан навколишнього середовища, фінансовий стан підприємства тощо) [8, с. 12-13].

Автор також зазначає, що поняття правового стану дуже тісно пов'язане, але не співпадає із поняттям правового режиму, який розуміється, як порядок врегулювання суспільних відносин, що виражається в комплексі правових засобів, характеризуючи особливе поєднання взаємодіючих між собою дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань і утворюючих особливу спрямованість такого регулювання [9, с. 131].

Комплексний аналіз та характеристику розвитку поглядів та сучасних думок вчених стосовно проблематики визначення правового стану робить А.Г. Ананьєв. На його думку, станом є та сукупність приписів об'єктивного права, яка сприймається особою та яка відображає суб'єктивні права даного учасника в конкретному відношенні, які набуваються ним або зберігаються після завершення правовідносин, як їх слідство, або володіє ними в період дії відносин, рівно як це ті юридичні обов'язки, які він має виконати (дотримуватись) в силу того, що є учасником відповідного правовідношення. Стан, як прояв результату відповідного відношення, характеризує собою те правове явище, якого прагнули суб'єкти, вступаючи у відносини або ж припустили настання такого результату. В своєму роді стан є проявом типового правового результату, якого прагнули сторони, ототожнюваного в інтересі, який породжує відносини. Саме стан являє собою таке утворення, яке схильне до правового впливу (регулювання), оскільки саме через норми права визначаються відповідні компоненти (критерії), які в своїй сукупності і будуть створювати той або інший стан для суб'єкта (особи) як уповноваженого, так і зобов'язаного, рівно як і визначати наслідки його недотримання або порушення [10].

Ананьєв А.Г. розглядає загальну правову категорію «правовий стан» в цивілістичному аспекті. Думається, що можна повністю погодитись із вченими, які розглядають правовий стан як правову категорію, що є універсальною для права взагалі і може використовуватись всіма галузями права. В такому разі, на нашу думку, категорія правовий стан, при її використанні конкретною галуззю права, набуває нового (деколи інакшого) розуміння, змісту, особливостей.

На нашу думку, визначення, яке розробила Новикова Ю.С. є таким, що найбільш повно та точно характеризує правовий стан, тобто розуміння правового стану як обумовленого соціально-культурними умовами життєдіяльності суспільства різновиду соціального стану, який представляє собою спосіб юридичного буття суб'єктів, об'єктів або суспільних відносин у визначений проміжок часу у визначеному просторі, як правило, закріплений у встановленому законом порядку, дозволяє зрозуміти сутність цієї категорії.

Видається, що наука адміністративного права також може оперувати поняттям правового стану для більш повного та чіткого розуміння категорії «державне управління».

Саме правові стани можуть також виступати об'єктами державного управління. Наприклад, національна безпека визначається в Законі України «Про основи національної безпеки України» як захищеність життя важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки тощо [11]. А визначення, яке стало підґрунтям для законодавчої дефініції, визначає національну безпеку саме як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, людства в цілому від внутрішніх і зовнішніх загроз [12, с. 20]. Об'єктом державного управ-

ління внутрішніми справами, які є частиною адміністративно-політичної сфери державного управління, з-поміж іншого є громадський порядок та громадська безпека [13, с. 343]. Громадський порядок визначають як стан мирного співіснування членів суспільства, позначений відсутністю ворожих дій, повстань, бунтів або іншої поведінки, здатної порушити повсякденне, нормальне громадське життя [14].

Такі стани є врегульованими за допомогою нормативно-правових актів, і, на нашу думку, входять до змісту об'єкта державного управління.

На підставі проведеного аналізу категорії «правовий стан» можна дійти висновку, що така категорія є комплексною категорією права, яка може використовуватись різними галузями права для характеристики та пояснення правових явищ та правовідносин, що регулюються конкретними галузями набуваючи при цьому нових особливостей. Можна погодитись із визначенням, яке розкриває правовий стан як обумовлений соціально-культурними умовами життєдіяльності суспільства різновид соціального стану, який представляє собою спосіб юридичного буття суб'єктів, об'єктів або суспільних відносин у визначений проміжок часу у визначеному просторі, як правило, закріплений у встановленому законом порядку. Вважається за доцільне використання категорії «правовий стан» і в науці адміністративного права в якості одного з елементів змісту об'єкта державного управління.

Перспективами подальших досліджень є аналіз та характеристика змісту та структури правового стану, а також характеристика інших елементів, які входять до змісту об'єкта державного управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Общий толковый словарь русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tolslovar.ru/s10011.html> ; Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vedu.ru/expdic/33172/>
2. Любичанковский В. А. Эволюция понятия «состояние» в классической физике / В. А. Любичанковский // Теоретический журнал «Credo». – 2000 – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://credonew.ru/content/view/211/25/>
3. Словopedia [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://slovpedia.org.ua/30/53409/26257.html>
4. Червонюк В. И. Элементарные начала общей теории права : учеб. пособие для вузов / В. И. Червонюк, И. В. Калинин, Г. И. Иванец / под общей ред. д-ра юрид. наук, проф. В. И. Червонюка. – Право и закон. – М. : КолосС, 2003. – 544 с.
5. Сухарев А. Я. Большой юридический словарь / А. Я. Сухарев, В. Е. Крутских, А. Я. Сухарева. – М. : Инфра-М, 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/19093>
6. Новикова Ю. С. Правовое состояние как категория права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «теория и история права и государства ; история правовых учений» / Ю.С. Новикова ; Уральская государственная юридическая академия – Екатеринбург, 2005. – 24 с.
7. Парферов А. В. Правовое состояние : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / А. В. Парфенов ; Нижегородская академия МВД России – Н. : Новгород, 2002. – 161 с.
8. Новикова Ю. С. Некоторые вопросы разграничения понятий «правовое состояние» и «правовой статус» / Ю. С. Новикова // Вестник ЮУрГУ. Серия «Право». – Т. 13 – 2013. – № 3. – С. 12-14.
9. Новикова Ю.С. Правовое состояние и правовой режим: вопросы разграничения понятий // Ю. С. Новикова // Вестник ЮУрГУ. Серия «Право» – 2006. – № 13. – С. 131-135.
10. Ананьев А. Г. К вопросу понятию состояния в праве: цивилистический аспект / А. Г. Ананьев // Концепт. – 2014. – Современные научные исследования. Выпуск 2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://e-koncept.ru/2014/55207.htm?view>
11. Про основи національної безпеки : Закон України від 19 червня 2003 року // Відомості Верховної Ради України – 2003. – № 39. – Ст. 351.
12. Ліпкан В. А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : навчальний посібник / В. А. Ліпкан, Ю. Є. Максименко, В. М. Желіховський – К. : КНТ, 2006. – 280 с.
13. Кісіль З. Р. Адміністративне право : навч. посіб. / З. Р. Кісіль, Р. В. Кісіль. – 3-те вид. – К. Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 696 с.
14. Академія прокуратури України (збірник наукових праць). – Збірник праць, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.info-library.com.ua/books-text-10138.html>